

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин  
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

## КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Особливості формування та напрями  
розвитку бюджетної системи України в умовах  
війни»

Виконала: студентка групи СЗ-20-1  
Спеціальність 232 «Соціальне  
забезпечення»  
Правдіна Єсенія Сергіївна  
(прізвище та ініціали)

Керівник: к.е.н., доцент, завкафедри  
Тараненко В. Є.  
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та  
ініціали)

Рецензент  
декан факультету економіки,  
бізнесу та міжнародних відносин  
к.е.н., доцент Даценко В.В.

Дніпро – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин  
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики  
Ступінь вищої освіти бакалавр  
Спеціальність соціальне забезпечення

**ЗАТВЕРДЖУЮ**  
**Завідувач кафедри**

Тараненко В. Є.  
“ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ**  
**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Правдіної Єсенії Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Особливості формування та напрями розвитку бюджетної системи України в умовах війни.

керівник роботи Тараненко В. Є., к. н. держ. упр., доцент кафедри.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом УМСФ від « 05 » січня 2024 р. № \_\_\_\_\_

2. Строк подання студентом роботи \_\_\_\_\_

3. Вихідні дані до роботи законодавча, нормативна та інструктивна база з питань бюджетної системи України, статистична інформація про стан бюджетної системи України в умовах війни; монографії, матеріали періодичних та інтернет-видань з досліджуваної проблематики.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1.Теоретичні аспекти формування бюджетної системи в Україні.

2.Оцінка ефективності бюджетної системи України під час війни.

3.Перспективи розвитку бюджетної системи в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) графіки, діаграми, таблиці.

6. Дата видачі завдання «10» січня 2024 р.

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ за/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання плану	Січень 2024	виконано
2.	Підбір літературних джерел, складання бібліографічного списку	Січень 2024	виконано
3.	Написання анотації	Січень 2024	виконано
4.	Написання вступу	Лютий 2024	виконано
5.	Написання першого розділу	Березень 2024	виконано
6.	Написання другого розділу	Квітень-травень 2024	виконано
7.	Написання третього розділу	Травень 2024	виконано
8.	Формування висновків	Травень 2024	виконано
9.	Оформлення роботи	Червень 2024	виконано
10.	Одержання відгуку наукового керівника та рецензії	Червень 2024	виконано
11.	Подання роботи на кафедру	Червень 2024	виконано

Студент \_\_\_\_\_

(підпис)

Правдіна Єсенія Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник \_\_\_\_\_

(підпис)

Тараненко Вікторія Євгеніївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

**АНОТАЦІЯ**

Правдіна. Є. С. Особливості формування та напрями розвитку бюджетної системи України в умовах війни.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків.

Робота викладена на 49 сторінках, містить 4 таблиці, 7 рисунків. Список використаних джерел містить 40 найменувань.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей формування та напрямів розвитку бюджетної системи України в умовах війни.

У першому розділі досліджено теоретичні аспекти формування бюджетної системи в Україні. У другому розділі проведена оцінка ефективності бюджетної системи України під час війни. На основі даних проведеного дослідження та оцінки визначено перспективи розвитку бюджетної системи в Україні.

Ключові слова: бюджет; зведений бюджет; бюджетна система; доходи; видатки; місцеві бюджети.

**ABSTRACT**

Pravdina E. S. Peculiarities of the formation and directions of development of the budgetary system of Ukraine in the conditions of war.

Qualification work for obtaining the degree of higher education "Bachelor" in specialty 232 "Social security". University of Customs and Finance, Dnipro, 2024.

The qualification work consists of an introduction, 3 sections, and conclusions.

The work is laid out on 49 of pages, contains 4 of tables, 7 of figures. The list of used sources contains 40 items.

The qualification work is dedicated to the study of the peculiarities of the formation and directions of development of the budget system of Ukraine in the conditions of war.

The first chapter examines the theoretical aspects of the formation of the budget system in Ukraine. In the second chapter, an assessment of the effectiveness of the budgetary system of Ukraine during the war was carried out. Based on the data of the conducted research and assessment, the prospects for the development of the budget system in Ukraine are determined.

Key words: budget; consolidated budget; budget system; income; expenses; local budgets.

## ЗМІСТ

ВСТУП		6
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	8
1.1	Етапи становлення та розвитку бюджетної системи України	8
1.2	Структура та характеристика бюджетної системи в Україні	14
РОЗДІЛ 2	ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	20
2.1	Аналіз показників доходів та видатків зведеного бюджету	20
2.2	Оцінка виконання місцевих бюджетів в період воєнного стану	26
РОЗДІЛ 3	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	32
3.1	Проблемні аспекти формування місцевих бюджетів під час війни	32
3.2	Пропозиції щодо удосконалення видаткової частини зведеного бюджету України	38
ВИСНОВКИ		44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		46

## ВСТУП

Упродовж десятків років бюджетній системі України притаманні відсутність стабільності та регулярне її реформування, що викликано неефективністю державних видатків, затягнутим бюджетним дефіцитом, значним державного боргу та недосконалістю міжбюджетних відносин. У 2014–2015 рр., після масштабної бюджетної кризи, спричиненої воєнними діями на сході, почалося реформування бюджетної системи і бюджетних відносин, насамперед поступове зменшення частки державних видатків у ВВП, впровадження середньострокового бюджетування та вдосконалення програмно-цільового методу, утримання бюджетного дефіциту на відносно низькому рівні із застосуванням фіскальних правил, ефективна реалізація реформи децентралізації.

Реформи вивели бюджетні відносини в Україні на якісно новий рівень ефективності та транспарентності, проте були значною мірою нівельовані пандемією та повномасштабною війною. Зміна пріоритетів бюджетної політики призвела до повної або часткової зупинки більшості бюджетних реформ. Незважаючи на це, бюджетна система залишається одним із ключових механізмів забезпечення військових і соціальних потреб під час війни, а також спроможності успішної повоєнної відбудови України.

У науковій літературі економічного спрямування питання бюджетної системи та її впливу на соціально-економічний розвиток України піднімають такі вітчизняні науковці і практики, як: І. Благун, О. Вовчак, В. Загорський, М. Й. Мац, Т.С. Невешкіна, Ю. Д. Радіонов, Л. Д. Сафонова, В.М. Федосова, І. Чуй, С. І. Юрій та інші.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування та

дослідження засад і особливостей формування й напрямів розвитку бюджетної системи України в умовах війни.

Відповідно до поставленої мети в роботі було визначено і вирішено наступні завдання:

1. Розгляд теоретичних аспектів формування бюджетної системи в Україні.
2. Надання оцінки ефективності бюджетної системи України під час війни.
3. Визначення перспектив розвитку бюджетної системи в Україні.

Об'єктом дослідження є бюджетна система України в умовах війни.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні особливості формування та напрями розвитку бюджетної системи України в умовах війни.

Методи дослідження. Теоретичною основою кваліфікаційної роботи стали праці зарубіжних та українських вчених у галузі економічної науки; періодичні та монографічні видання; матеріали міжнародних всеукраїнських науково-практичних конференцій. Методологічною основою роботи слугували загальнонаукові методи, зокрема: теоретичного узагальнення, структурно-логічного, системного та економічного аналізу; статистичного аналізу.

Інформаційною базою кваліфікаційної роботи є Бюджетний кодекс України, законодавчо-нормативні акти України, практичні матеріали Міністерства фінансів України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 49 сторінках, містить 4 таблиці, 7 рисунків. Список використаних джерел містить 40 найменувань.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

### 1.1 Етапи становлення та розвитку бюджетної системи України

Аналізуючи етапи становлення та розвитку бюджетної системи України, варто зазначити, що вітчизняна бюджетна система пройшла досить тривалий період становлення, впродовж якого змінювалась її побудова відповідно до існуючого на той час устрою країни та суспільно-економічного ладу [1, 38-39].

Науковець І. Я. Чугунов, розглядаючи особливості розвитку бюджетної системи України як самостійної держави, виділяє такі етапи становлення бюджетної системи:

- 1992-1994 р. - перший етап, початковий, який характеризувався незадовільним виконанням регулюючої функції бюджетної системи, значним бюджетним дефіцитом, зростанням державного боргу, незадовільною побудовою бюджетних відносин;
- 1995–1997 р. - часткове збалансування бюджетної системи, що характеризується недостатнім рівнем виконання бюджетом регулюючої функції, зростанням заборгованості по податкам та зборам, несплачених до бюджету; але позначається зменшення дефіциту бюджету та державного боргу, спостерігається поступове впровадження казначейської системи виконання бюджету;
- з 1998 р. - подальше збалансування бюджетної системи, що характеризувалося задовільним виконанням регулюючої функції, значним зменшенням дефіциту бюджету, було впроваджено програмно-цільовий



метод планування бюджету, здійснювалося реформування міжбюджетних відносин та бюджетного процесу шляхом розробки та прийняття бюджетного кодексу України; впроваджене казначейське обслуговування місцевих бюджетів; мало місце скорочення обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості бюджету [2, 45].

Доцільним буде розгляд етапів становлення бюджетної системи України більш детально.

У 1990 році був ухвалений Закон УРСР «Про бюджетну систему Української РСР», який визначав бюджетну систему Української РСР як сукупність республіканського та місцевих бюджетів, до складу яких входили обласні, районні, міські, селищні та сільські бюджети, тобто зазначений закон був спрямований на відокремлення від загальносоюзної бюджетної системи та на розмежування прав і обов'язків законодавчої та виконавчої влади [3, 26].

Слід зазначити, що ще з самого початку становлення бюджетної системи країни, неабиякої уваги привертала проблема щодо дотримання фінансової дисципліни, контролю за операціями з коштами бюджету, беручи до уваги відсутність стабільності фінансової системи новоутвореної держави, що було спричинено насамперед загальним зниженням обсягів виробництва різних економічних сфер та погіршенням результатів фінансово-господарського функціонування підприємств державного сектора, проблемами із доходними частинами бюджетів різного рівня, поширенням бартерних форм розрахунків, як результат – накопичувалась заборгованість держави по виплаті заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат, зростанням інфляції, падінням рівня життя населення загалом.

Також поглиблювали проблеми функціонування фінансової системи країни застаріла банківська система касового виконання бюджетів, яка функціонувала від минулого державного устрою СРСР. Після становлення незалежної України управління державними коштами почали здійснювати чимало комерційних банків. Відсутність досконалості такої системи неабияк

проявилась в умовах ринку та, враховуючи період економічної кризи, була одним із чинників зокрема інфляційних процесів у країні. Діюча система обліку доходів не давала змоги вчасно отримувати інформацію щодо їх обсягу, а це, в свою чергу, негативно позначалося на точності короткострокових прогнозів про податки та платежі, визначенні фактичних лімітів бюджетних видатків, своєчасності фінансування. Не був також і врегульований момент виконання видаткової частини Державного бюджету України – функції контролю за виконанням видаткової частини та управління наявними коштами не входили до компетенції як Національного банку України, так і комерційних банків.

Великою проблемою було розпорошення коштів бюджетів різних рівнів, позабюджетних коштів, коштів міністерств, бюджетних установ за великою кількістю поточних рахунків, відкритих у Національному банку України та комерційних банках, що робило неможливим своєчасне фінансування виконання державних функцій, здійснення попереднього та поточного контролю за станом використання коштів. При наявності дефіциту в бюджетних коштах на поточних рахунках міністерств, бюджетних установ щоденно обліковувались немалі їхні залишки.

Відсутність досконалості нормативно-правового поля касового виконання бюджетів унеможлилювали упорядкування дохідної та видаткової складової бюджетів, а це негативно відображалось на інфляційних процесах, не давало змоги за умов побудови новоутвореної держави фінансувати життєво необхідні галузі економіки, та, загалом, призводило до збагачення комерційних банків [4, 157].

З ціллю забезпечити ефективне управління доходами та видатками державного бюджету, введення касового порядку його виконання, посилення контролю за надходженнями, цільовим і економним використанням коштів 18.06.1993 року за № 219/93 прийнято Указ Президента «Про порядок виконання Державного бюджету», яким унормовано питання проведення розрахункових операцій органами влади різного рівня, їх підпорядкованими

підприємствами. У Національному банку «Україна» було відкрито рахунок «Кошти Державного бюджету України» для концентрації коштів бюджету, здійснення фінансування видатків у межах наявних фінансових ресурсів у Державному бюджеті України. У банківській системі, в яку входили і комерційні банки, організовано облік доходів Державного бюджету України, встановлено порядок і систему контролю проходження і виконання платіжних доручень по доходах та видатках державного бюджету.

Також були невирішені й інші важливі проблеми: ведення обліку касового виконання державного бюджету, контролю за його виконанням, загального та оперативного управління бюджетними коштами, можливості спрямування їх на різні першочергові потреби соціально-економічного розвитку, - ці функції не входили в діяльність Національного банку України та комерційних банків. Це питання було питанням якості та результативності діяльності фінансової системи загалом та могло вирішитись завдяки централізації управління ресурсами держави з визначенням відповідальних центральних органів [5, 124].

Варто зазначити важливість прийнятого в 1993 році Декрету Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», через який зріс рівень самостійності місцевих бюджетів завдяки праву встановлювати місцевими органами влади окремі види місцевих податків і зборів.

На початковому етапі становлення бюджетної системи головні старання спрямовувались на розбудову фінансової системи. Проте, ключові аспекти побудови бюджетної системи не сильно відрізнялись від бюджетної системи Радянського Союзу, а перший етап становлення характеризувався відсутністю досконалості контролю міжбюджетних відносин; наявністю значного бюджетного дефіциту (дефіцит Державного бюджету в 1992 році складав 17,3% ВВП, у 1993 р. – 6,9% ВВП, у 1994 р. – 9,75% ВВП, а його покриття відбувалось тільки завдяки емісії); зростанням обсягу державного боргу [6, 53-54].

У 1995 році в квітні був прийнятий Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про бюджетну систему України», яким було закладено законодавчі підвалини розвитку фінансово-бюджетних відносин, а це, в свою чергу, посприяло реформуванню бюджетної системи, розвитку бюджетного регулювання соціально-економічного становлення України.

Варто відмітити, що Закон України «Про бюджетну систему України» проіснував до червня 2001 р. майже у незмінній редакції.

Значущим кроком у становленні бюджетної системи вважається Указ Президента «Про Державне казначейство України», яким було створено Державне казначейство. Ця новоутворена структура фокусувалась на низці важливих питань, які були пов'язані з касовим виконанням бюджетів усіх рівнів та управлінням бюджетними коштами завдяки їх розподілу за пріоритетами виконання соціально-економічних завдань суспільства [7, 28].

Головна ціль його створення полягала в тому, аби забезпечити ефективне управління коштами державного бюджету, підвищити оперативність та дотримання лімітів у фінансуванні видатків. Ключовими завданнями Державного казначейства України були:

- організація виконання Державного бюджету України та здійснення відповідного регулювання;
- фінансування видатків державного бюджету;
- ведення обліку касового виконання державного бюджету;
- складання звітності;
- управління державним внутрішнім та зовнішнім боргом.

Формування постійно функціонуючого механізму казначейського обслуговування коштів бюджету як ефективного інструмента управління фінансовими ресурсами держави відбувалось поетапно, супроводжувалося перерозподілом функцій між банківською і бюджетною системами, впорядкувало надходження та використання коштів бюджету, дало змогу

концентрувати їх на найважливіших напрямках соціально-економічного розвитку суспільства.

Після прийняття Конституції України в 1996 році були визначені такі принципи бюджетної системи, як справедливий та неупереджений розподіл суспільного багатства; передбачено оприлюднення регулярних звітів про доходи і видатки державного бюджету України; закріплено засади здійснення парламентського контролю за використанням коштів державного бюджету через Рахункову палату України; було встановлено право самостійно розробляти та контролювати функціонування місцевих бюджетів територіальними громадами, встановлювати місцеві податки та збори.

Проте, аналізуючи літературні джерела можна сказати, що в Україні ще довгий час практикувалось регулювання бюджетних відносин за принципами функціонування бюджетної системи Радянського Союзу, а конкретно мав місце зведений бюджет України, зведені бюджети областей та регіонів. Бюджетна система характеризувалася низьким рівнем збалансованості та регулюючої ролі, але спостерігався ріст податкових надходжень до бюджету, зниження бюджетного дефіциту та обсягу державного боргу.

З метою створити єдину інформаційну систему зведення державних доходів і видатків на всіх рівнях влади, з метою використовувати єдині підходи до оцінювання звітних даних виконання бюджетів та кошторисів розпорядників бюджетних коштів, з 1997 року Міністерством фінансів України почала втілюватись структура бюджетної класифікації. Введена бюджетна класифікація була наближена до міжнародних стандартів, але за низкою критеріїв їм не відповідала.

З 1999 року неабияка увага приділялася соціальній спрямованості бюджету та впровадженню системи Єдиного рахунку Державного казначейства, що дозволило скоротити час проходження платежів до бюджету. Проте, слід підкреслити, що перебудова бюджетної системи не повною мірою вирішувала проблеми бюджетної політики, зокрема бюджет розглядався тільки як фіскальний план доходів і витрат.

Недосконалість бюджетної системи держави може чинити негативний вплив на економіку, соціальну сферу, життєвий рівень громадян, тому в сучасних умовах розвитку економіки України особливої актуальності набуває питання удосконалення бюджетної системи. Дослідивши розвиток бюджетної системи України за роки незалежності, слід відзначити, що в окреслений період відбулися позитивні зрушення в реформуванні бюджетного процесу, був прийнятий новий Бюджетний кодекс, адаптований до вимог міжнародного законодавства, активно застосовується програмно-цільовий метод, розроблені та оптимізовані принципи та умови ефективного функціонування бюджетної системи взагалі, однак невирішеними залишаються ще багато питань регулювання бюджетних відносин. Потребують подальшої розробки і стратегічні напрями вдосконалення сучасної бюджетної системи України. Перспективою подальших розвідок має стати також аналіз, наскільки бюджетна політика втілює принципи і функції бюджетної системи держави, враховуючи, що саме бюджетна система є одним із основних її інструментів для спрямування розвитку суспільства у необхідному напрямі.

## 1.2 Структура та характеристика бюджетної системи в Україні

Бюджетна система та бюджет в цілому належить до тієї сфери суспільного життя, яка насамперед торкається інтересів кожного без винятку. Розглядаючи бюджет абсолютно будь-якої країни, в кожній будуть відображені важливі економічні, соціальні та політичні проблеми життя суспільства і людини.

В умовах ринкових відносин бюджетна система виступає основним економічним регулятором. Ефективне функціонування зовнішніх відносин та народного господарства, залежить насамперед від того, наскільки правильно буде побудована бюджетна система.

Згідно з Законом "Про бюджетну систему України", що було ухвалено у 1991 році структура бюджетної системи України будується на основі бюджетного устрою держави.

Кожна країна має власну бюджетну систему, яка віддзеркалює рівень її економічної, соціальної, зовнішньоекономічної політики. Суттєвість питання побудови дієвої бюджетної системи полягає в тому, що через неї, а конкретно через її ланки відбувається перерозподіл частини національного доходу, що обумовлюється важливістю створення централізованого фонду грошових коштів аби забезпечити суспільні потреби та повне виконання своїх функцій державою.

Організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи характеризує бюджетний устрій країни. Він визначається державним устроєм і адміністративно-територіальним поділом України.

Провідне місце в бюджетній системі України належить державному бюджету. З нього фінансуються витрати на здійснення державних заходів у галузі соціального захисту, на будівництво, утримання центральних органів державної влади і управління.

Останніми роками спостерігається тенденція до зниження загального обсягу фінансових ресурсів, які перерозподіляються через бюджетну систему. Але в умовах перехідної економіки провідна роль бюджету в перерозподілі фінансових ресурсів, як і національного багатства в цілому.

Згідно з Бюджетним кодексом бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів. Бюджетами місцевого самоврядування визнають бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Основними елементами бюджетної системи є:

- органи управління;
- платники податків;
- отримувачі бюджетних коштів.

В основі побудови бюджетної системи лежать принципи, які відповідають загально конституційним положенням і є базовою основою бюджетного устрою. Вони окреслюють властиві риси і ознаки бюджетної системи країни.

У Бюджетному кодексі України визначені наступні принципи побудови бюджетної системи України (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

### Основні принципи побудови бюджетної системи України

Принципи побудови	Сутність
Принцип єдності	Єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності
Принцип збалансованості	Повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період
Принцип самостійності	Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів місцевого самоврядування.
Принцип повноти	До складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування
Принцип обґрунтованості	Бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил
Принцип ефективності та результативності	У ході складання та виконання бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, у процесі залучення мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення



	максимального результату під час використанні визначеного бюджетом обсягу коштів
Принцип субсидіарності	Розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача

Джерело: складено автором на основі [8]

Світовий досвід свідчить, що з розвитком ринкових відносин роль держави в розподільчих процесах має зростати, і бюджет в цьому плані є найдосконалішим засобом для здійснення державою вказаної функції. У більшості розвинутих країн світу через бюджет перерозподіляється від 30 до 50% валового внутрішнього продукту. Уся проблема в тому, як знайти виважені форми і методи цього перерозподілу, що в умовах України є одним з найважливіших завдань. В державі досі не навчилися ефективно використовувати бюджетний механізм в управлінні економікою.

Бюджетна система являється невід’ємною частиною будь-якої держави. Бюджетна система – це сукупність усіх бюджетів, що формуються та функціонують на території відповідної країни опираючись на її адміністративно-територіальний устрій.

Світова практика впровадження бюджетних відносин заснувала два головні типи бюджетних систем:

1) перший тип відноситься до унітарних держав, іншими словами в країнах з єдиним населенням та культурою, має дві ланки: державний бюджет і багаточисельні місцеві бюджети.

2) другий тип відноситься до федеративних держав, має три ланки: державний бюджет (федеральний або бюджет центрально уряду), бюджет членів федерації (прикладом можуть бути штати у США, землі (ланди) – у Федеративній Республіці Німеччини, кантони – у Швейцарії), місцеві бюджети.

Україна, як зазначено в Конституції, є унітарною державою, яка розподілена на 25 адміністративно-територіальних одиниць (24 області та Автономну Республіку Крим).

В основу формування бюджетної системи України покладена Конституція України та остання редакція Бюджетного кодексу України, прийнятого 8 липня 2010 р. Верховною Радою України.

Відповідно до Бюджетного кодексу України (ст. 2) Бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [8].

Нижче наведена схема структури бюджетної системи України (Рис. 1.1).



Джерело: складено автором на основі [9, 22]

Рис. 1.1 Бюджетна система України

Варто підкреслити, що в Бюджетному кодексі України відсутні визначення таких понять як державний бюджет та місцеві бюджети. Але, зважаючи на те, що там наведене трактування поняття «бюджет», є змога сформулювати їх таким чином, як це зроблено нижче.

Державний бюджет України – головний фінансовий план формування й використання фінансових ресурсів держави з метою забезпечення функцій, які реалізуються органами державної влади впродовж бюджетного періоду.

Місцевий бюджет – план формування й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функцій, які реалізуються органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування впродовж бюджетного періоду.

До місцевих бюджетів належать бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (враховуючи райони у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, які формуються опираючись на закон та перспективний план створення територій громад.

Місцеві бюджети своїми доходами та видатками входять до складу зведеного бюджету й не входять до складу державного бюджету.

Зведений бюджет – це сукупність бюджетів, що використовуються для оцінювання та прогнозування соціально-економічного розвитку держави [8]. Даний бюджет не затверджується законодавчими органами влади, проте включає в себе показники Державного бюджету України, зведеного бюджету АРК та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя.

Таким чином, державний бюджет являється однією з ключових ланок фінансової системи. У даній ланці зосереджені найбільші прибутки й найбільш важливі в політичному й економічному відношенні витрати. Бюджет неабияк переплітається з іншими ланками фінансової системи, є регулюючим центром і надає їм необхідну допомогу у формі бюджетних

дотацій, гарантій, субсидій, забезпечуючи більш-менш нормальну діяльність інших ланок фінансової системи.

Аналіз проблем, пов'язаних з функціонуванням бюджетної системи викликає інтерес, зокрема тому, що саме бюджет характеризує на якому економічному рівні знаходиться та чи інша країна, й завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечується економічна стабільність та належний життєвий рівень населення.

## РОЗДІЛ 2

### ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

#### 2.1 Аналіз показників доходів та видатків зведеного бюджету

Суттєве зростання бюджетних видатків і дефіциту в 2022 році відбувалося на фоні прийняттого виконання дохідної частини бюджету та масштабного залучення зовнішнього фінансування. А склад доходів бюджету, його видатків і джерел покриття дефіциту відображали сумні реалії військової економіки.

Військова агресія Росії проти України позбавила життя і скалічила долі мільйонів українців, зруйнувала виробничі активи і загальмувала економічну діяльність. Такі процеси не могли не позначитися на доходах бюджету. Доходи Зведеного бюджету без іноземних грантів у 2022 р. номінально зросли на 3,3% відносно попереднього року, однак реально скоротилися на 18,6%. Сумарні доходи бюджету зросли як у номінальному, так і реальному вимірі (Табл. 2. 1).

Темпи зниження реальних доходів Зведеного бюджету без іноземних грантів були помітно нижчими від темпів падіння реального ВВП у 2022 р.

(30,4% за оцінкою Міністерства економіки). Такі розбіжності пояснюються високими прибутками підприємств у 2021 р. та їх частковим зарахуванням до бюджету 2022 р., відносно швидким відновленням імпорту та позитивним впливом девальвації гривні на надходження від імпорту, неповним відшкодуванням ПДВ, збільшенням грошового забезпечення військовослужбовців і зростанням фонду оплати праці бюджетників (з нарахуваннями) із 9,5% ВВП у 2021 р. до 25,9% у 2022 р.

У складі доходів бюджету позитивну динаміку продемонстрували власні доходи бюджетних установ (+83,8% у реальному вимірі до 2021 р.) і перерахування прибутку державних підприємств (+29,4%). Надходження ПДВ з вироблених в Україні товарів зросло, як у абсолютному, так і відносному вимірах, але за рахунок кардинального зменшення бюджетного відшкодування.

Таблиця 2.1

Доходи зведеного бюджету у 2022 р. і темпи приросту відносно 2021 р.

Показники	Абсолютні обсяги, млрд. грн	Темп номінального приросту 2022/21, %	Темп реального приросту 2022/21, %
Доходи всього	2196,3	32,1	4,2
Доходи без офіційних іноземних трансфертів	1715,0	3,3	-18,6
Податкові надходження, у т. ч.	1343,2	-7,6	-27,1
Податок на доходи фізичних осіб	420,7	20,3	-5,2
Податок на прибуток підприємств	130,6	-20,3	-37,1
Рентна плата за користування надрами	94,1	5,4	-16,9
Акцизний податок:	57,2	-39,6	-52,3
з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	61,1	-28,5	-43,6
з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	44,1	-48,1	-59,1
Податок на додану вартість:	467,0	-13,0	-31,4

з вироблених в Україні товарів з урахуванням відшкодування ПДВ	213,9	37,3	8,3
у т. ч.: ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	298,5	-5,4	-25,4
у т. ч. бюджетне відшкодування	-84,6	-47,0	-58,2
з імпортованих до України товарів	253,1	-33,5	-47,6
Місцеві податки та збори	84,3	-6,2	-26,0
Офіційні трансферти від ЄС, урядів держав, МФО, донорських установ	481,3	36923,1	29098

Джерело: складено автором на основі [10]

Одночасно знижувалися й надходження акцизного податку (реально на 52,3%) і ПДВ з ввезених на територію України товарів (на 47,6%). Здебільшого це пов'язано із скороченням обсягів імпорту та його звільненням від оподаткування на початку війни, збільшенням тіньового обігу підакцизних товарів, пільговим оподаткуванням ряду імпортованих товарів. Внаслідок різкого зниження прибутків підприємств та переходу ряду з них на спрощену систему оподаткування надходження від податку на прибуток реально скоротилися на 37,1%.

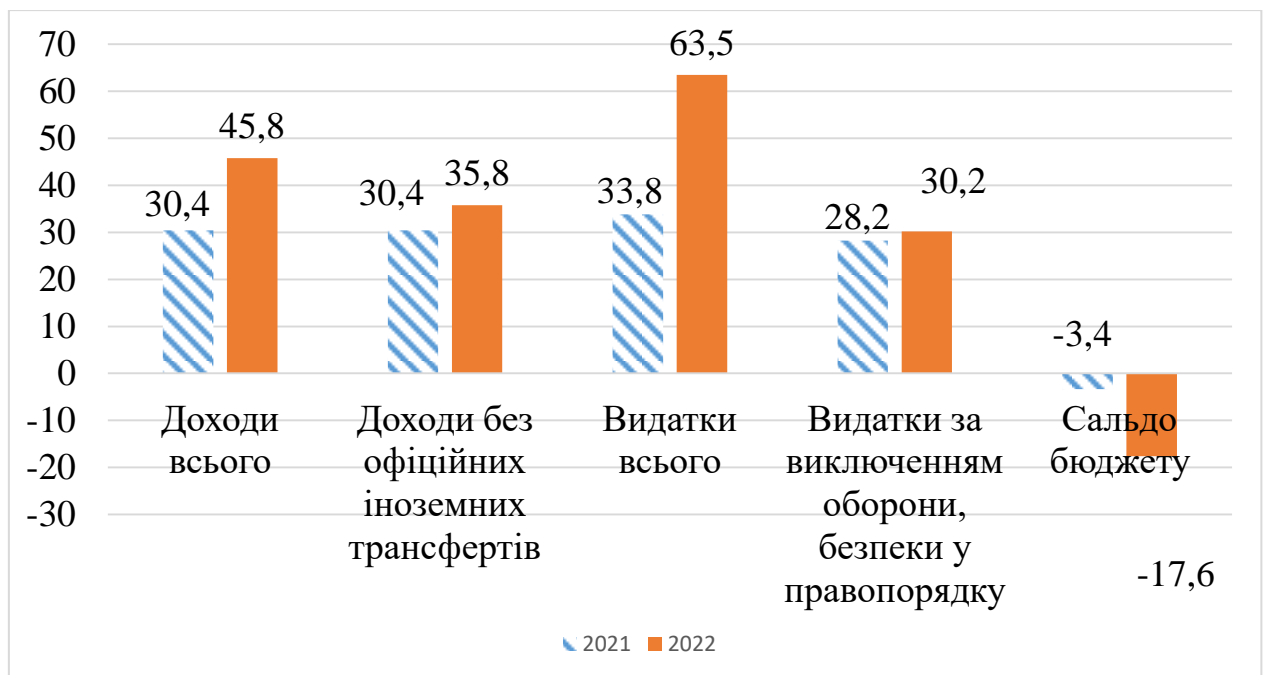
Значну роль у формуванні бюджетних доходів у 2022 р. відіграли іноземні гранти - 22% доходів. Така допомога засвідчила солідарність з Україною передових країн світу під час збройної агресії Росії. Частка іноземних грантів у сумарному залученні зовнішнього фінансування (з урахуванням позик) досягла 46%. Це стало помітним проривом відносно попередніх епізодів підтримки України міжнародним співтовариством. Однак навіть така частка грантової допомоги не убезпечила країну від надмірного боргового навантаження. Відношення державного боргу до ВВП в кінці 2022 р. сягнуло 85%, суттєво перевищивши граничний рівень для країн з ринками, що формуються – 70% ВВП.

Відносно ВВП доходи Зведеного бюджету України збільшилися з 30,4% у 2021 р. до 45,8% у 2022 р. Однак суттєву частину доходів у 2022 р.

сформували іноземні гранти, без урахування яких доходи бюджету зросли з 30,4% до 35,8% ВВП.

Сумарні видатки бюджету лише наполовину було профінансовано за рахунок збору доходів. Решту 47,5% видатків було проведено завдяки залученню іноземних грантів (481 млрд грн), чистих зовнішніх позик (563 млрд) та емісійного фінансування бюджету (400 млрд грн).

Загальні видатки Зведеного бюджету відносно ВВП за рік зросли майже удвічі – з 33,8% до 63,5% ВВП. На перший погляд, це вражаюча і загрозна величина. Але слід зважати на те, що традиційне значення відношення державних витрат до ВВП під час війни змінюється. Воно відображає не перерозподільчі процеси під егідою держави, а співвідношення забезпечених з різних джерел потреб держави та внутрішнього виробництва.



Джерело: складено автором на основі [10]

Рис. 2.1 Порівняння доходів, видатків і бюджетного дефіциту в 2021 і 2022 роках у % до ВВП

Відносно ВВП видатки бюджету, не враховуючи витрати на оборону, безпеку й громадський порядок, зросли лише на 2%. ВВП та у 2022 році становили 30,2% ВВП. Так як реальний ВВП у 2022 році знизився на третину, цей процес відображав різке зниження видатків держави, не

пов'язаних із сферою оборони й безпеки. Одночасно дефіцит бюджету різко збільшився й досягнув безпрецедентного розміру – 17,6% ВВП.

Що стосується видатків Зведеного бюджету в 2022, то вони порівнюючи з 2021 роком в реальному вимірі зросли на 30,1%. Однак, якщо виключити із цієї суми видатки на громадський порядок та оборону, спостерігається зовсім інша тенденція, а саме скорочення видатків на 26% (Табл. 2.2). У той же час найбільші темпи скорочень фіксувалися в наступних сферах: економічна діяльність – на 58%, охорона природного середовища – на 61,3%, житлово-комунальне господарство – на 42,9%.

Таблиця 2.2

Видатки зведеного бюджету у 2022 р. і темпи приросту відносно 2021 р.

	Абсолютні обсяги, млрд. грн	Темп номінального приросту 2022/2021, %	Темп реального приросту 2022/21,%
Видатки всього	3043,5	65,0	30,1
Видатки за виключенням оборони, громадського порядку і безпеки	1446,2	-6,1	-26,0
Загальнодержавні функції (без обслуговування боргу)	88,2	-7,2	-26,8
Обслуговування державного боргу	160,3	1,7	-19,8
Оборона	1142,9	796,4	606,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	454,4	158,0	103,5
Економічна діяльність	156,4	-46,7	-58,0
у т.ч.: дорожнє господарство	57,4	-67,8	-74,6
Охорона навколишнього середовища	5,2	-50,9	-61,3
Житлово-комунальне господарство	41,2	-27,6	-42,9
Охорона здоров'я	215,2	5,7	-16,6
Духовний та фізичний розвиток	33,6	-22,6	-38,9



Освіта	290,8	-7,1	-26,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	455,2	23,9	-2,3
- трансферти Пенсійному фонду	232,9	15,8	-8,7
- інші програми соціального захисту	222,3	33,8	5,5
Чисті кредити, надані державою	-2,4	-150,0	-139,4
Сальдо бюджету	-844,8	352,0	256,5

Джерело: складено автором на основі [10]

Гуманітарно-культурна сфера, не враховуючи охорони здоров'я, постраждала від значного скорочення бюджетного фінансування, як в реальному, так і номінальному вимірах. Освіта була профінансована на 7,1% менше номінально й на 26,7 реально. Відповідні показники для сфери духовного й фізичного розвитку становили -22,6% і -38,9 %. Охорону здоров'я було профінансовано номінально дещо більше, але реально – скорочено на 16,6%.

На Рисунку 2.2 показана відносна величина бюджетних видатків за функціями держави в 2021 і 2022 роках. У відсотках до ВВП найпомітніше зросли видатки на оборону – з 2,3% до 23,9% ВВП, громадський порядок і безпеку – з 3,2% до 9,5%, трансферти Пенсійному фонду – з 3,7% до 4,9%, інші програми соціального захисту – з 3% до 4,6% ВВП. Відносно ВВП дещо збільшилися також видатки на обслуговування боргу та охорону здоров'я.



Джерело: складено автором на основі [10]

Рис. 2.2 Видатки зведеного бюджету за функціями в 2021 і 2022 роках у % до ВВП

Під час повномасштабного вторгнення та в перші роки післявоєнної відбудови держава потребуватиме величезних ресурсів для того, аби відновити виробничу та соціальну інфраструктуру, відновити виробничі активи й житлові фонди, надавати доступ до соціальних і медичних послуг. У середньо-строковому періоді вищезазначені завдання доповнюватимуться метою побудувати стійку енергоефективну й інклюзивну інфраструктури, стимулювати розвиток конкурентоспроможної промисловості та підвищити якість людського капіталу. Безсумнівно, задля вирішення поставлених завдань потрібна ефективна й злагоджена робота всіх регуляторних й управлінських органів.

## 2.2 Оцінка виконання місцевих бюджетів в період воєнного стану

Орієнтуючись на Конституцію України, до органів місцевого самоврядування відносяться сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст (районні й обласні ради). Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування функціонує завдяки територіальним громадам сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні й обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [11]. Воєнний стан, при якому діє особливий правовий режим, має свої особливості щодо місцевого самоврядування. Заснування військової адміністрації населених пунктів тимчасово обмежує діяльність місцевого самоврядування, так як з часів її створення до військової адміністрації переходять окремі повноваження органів місцевого самоврядування, визначені в частині 2 статті 15 Закону [12].

Фінансову й матеріальну автономію органів місцевого самоврядування можна окреслити як їх право володіння й розповсюдження майном і коштами з метою функціонування власних повноважень. Якщо мова йде про фінансове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, то місцеві бюджети відіграють в цьому ключову роль. Вони виступають фундаментом фінансової автономії й незалежності, а також основою самостійності місцевих органів влади. Є близько сорока джерел надходжень коштів до місцевих бюджетів, які визначені у главі 11 Бюджетного кодексу України. Проте, далеко не всі вони діють у воєнних умовах, а конкретно якщо мова йде про рентні платежі, адміністративні збори, штрафи, плату за розміщення тимчасово вільних коштів тощо.

У 2023 році місцеві бюджети показали високий рівень надходжень порівнюючи з минулими роками. За 6 місяців 2023 року доходи місцевих бюджетів склали 326,2 млрд грн., а податкові надходження становили 214 млрд. грн., або 66% всіх доходів (Табл. 2.3).

Таблиця 2.3

## Структура місцевих бюджетів за доходами, млрд. грн

	2022	Січень-червень 2023
Податкові надходження	393,5	214,7
Неподаткові надходження	22,1	17,7
Доходи від операцій з капіталом	2,3	1,5
Від органів державного управління (дотації, субвенції з державного бюджету)	136,8	92,0
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,2	0,1
Цільові фонди	0,3	0,2
Разом	555,2	326,2

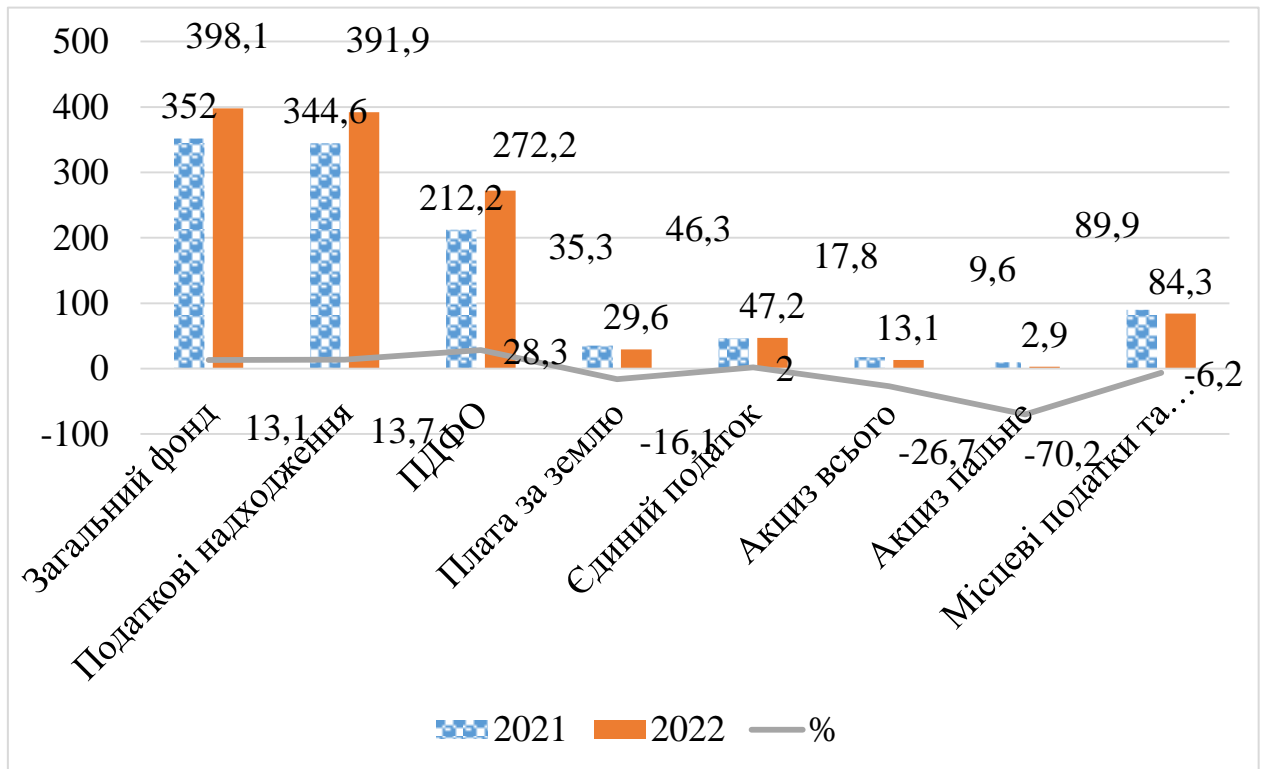
Джерело: складено автором на основі [13]

Офіційні трансферти в 2022 році становили майже 25%, в першому півріччі 2023 року – понад 28% [13]. В цілому за 2022 рік місцеві бюджети були виконані з профіцитом, на відміну від державного бюджету. Якщо не зважати на фінансування й кредитування, обсяг доходів місцевих бюджетів за 2022 рік перевищив обсяг видатків на 70,8 млрд грн. Проте в державному бюджеті це значення від’ємне й становить 918,0 млрд грн. Це викликано насамперед підвищенням видатків на оборону й безпеку, що належить до повноважень держави.

Загалом за січень-грудень 2022 року до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 398,1 млрд гривень, що становить +13,1% або +46,1 млрд грн приросту проти січня-грудня 2021 року. Це в основному зумовлено значним ростом податку з доходів фізичних осіб (+28,3%), адже втрати від надходжень плати за землю, в порівнянні із відповідним періодом минулого року складають -16,1% або -5,7 млрд гривень.

Значно гірша ситуація із надходженнями акцизного податку, зокрема акцизу на пальне. В порівнянні із січнем-груднем 2021 року, надходження

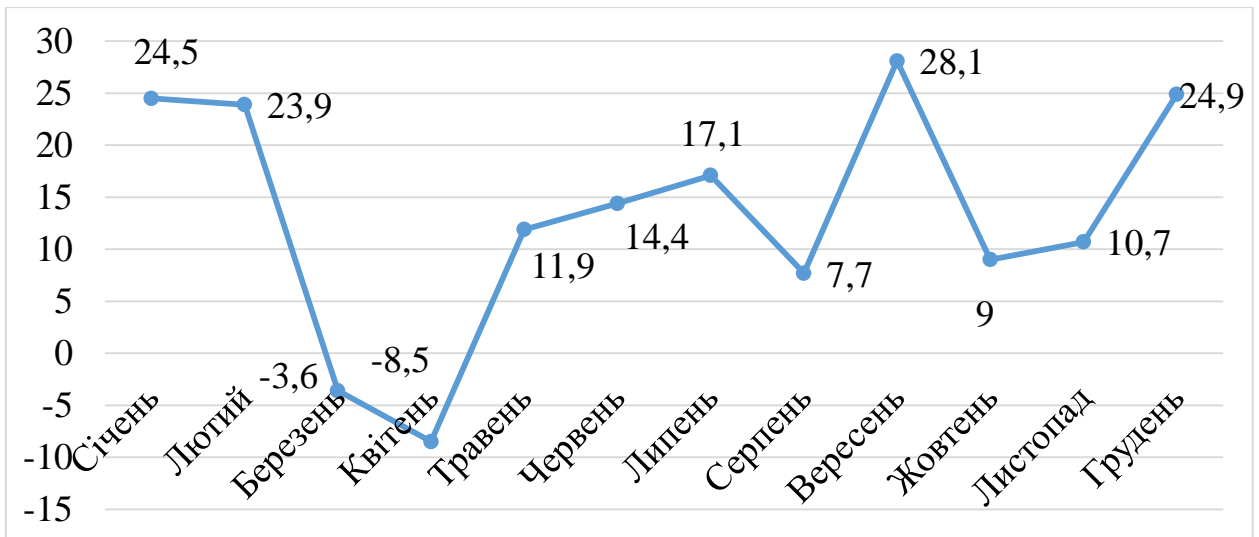
акцизу на пальне знизились на 70,2% або на 6,8 млрд грн. Причиною значного зниження є встановлення акцизу на імпорт пального на рівні 0 євро за 1000 літрів (Закон України №2120-IX від 15.03.2022). Разом з цим, Президент 28 вересня підписав закон щодо відновлення оподаткування нафтопродуктів та встановлення нових ставок на акциз із нафтопродуктів (Рис. 2.3).



Джерело: складено автором на основі [14]

Рис. 2.3 Приріст надходжень місцевих бюджетів за січень-грудень 2022/2021 років, млрд грн, %

Розглядаючи динаміку доходів місцевих бюджетів у 2023 році помісячно, прослідковується, що в квітні було значне зниження темпів приросту надходжень загального фонду місцевих бюджетів і вже в травні почалося позбавлення. В серпні темп приросту дещо уповільнився до 7,7% через відносне зниження темпів надходжень місцевих податків та зборів. Вересень показав майже 30% приросту, що є найбільшим помісячним приростом з початку року по загальному фонду. В грудні приріст склав 24,9% (Рис. 2.4).

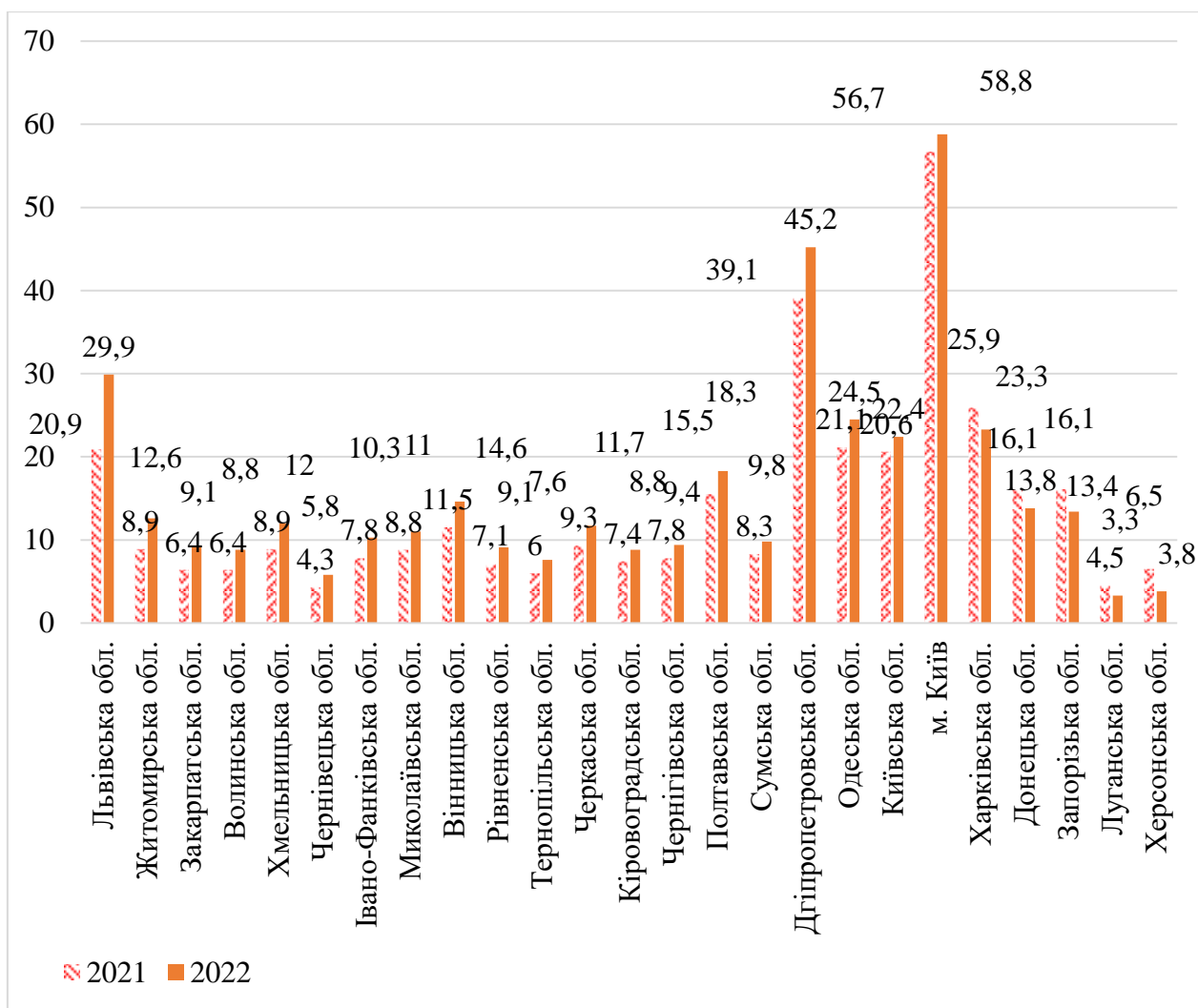


Джерело: складено автором на основі [14]

Рис. 2.4 Динаміка надходжень загального фонду місцевих бюджетів у 2023 р., %

Найвагоміших потенційних втрат загального фонду місцеві бюджети зазнали в квітні (-2,4 млрд. грн (-8,5%), якщо порівнювати з квітнем 2021 року). Проте, в травні вже був позитивний зріст розміром 3,5 млрд. грн (або +11,9%), порівнюючи з відповідним періодом 2022 року. У липні приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів склав 4,9 млрд грн (+17,1%). У серпні приріст склав 2,6 млрд. грн (+7,7%). Найбільший абсолютний помісячний приріст був у грудні й становив +8,7 млрд. грн (або +24,9%).

Якщо розглядати окремо області, одразу ж відслідковуються особливості деяких регіонів та зміна ділової активності по областях. Помітним являється зниження доходів по регіонах, в яких велись або ведуться бойові дії. Натомість в областях, де розміщена велика кількість внутрішньо переміщених осіб та відновлено функціонування бізнесу, можна спостерігати значний приріст, порівнюючи з відповідним періодом 2021 року (Рис. 2.5).



Джерело: складено автором на основі [14]

Рис. 2.5 Доходи загального фонду (без трансфертів) за січень-грудень 2021-2022 років, млрд. грн

Таким чином, повномасштабна війна дала змогу побачити, що місцеве самоврядування в силах гідно протистояти будь-яким викликам, враховуючи й фінансову сферу. Саме громадяни України на сьогоднішній день формують економічний фронт. З самого початку вторгнення російської федерації органи місцевого самоврядування забезпечують захист безпеки населення, діяльність бюджетної сфери й комунальних підприємств, функціонування територіальної оборони, розміщують та надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, надають неабияку допомогу ЗСУ. Під час воєнного стану для місцевої влади послабилась низка вимог щодо прозорості її роботи, а це в свою чергу дало позитивний відбиток на виконанні місцевих бюджетів.

У першу чергу слід підкреслити, що загальний баланс місцевих бюджетів являється не таким критичним, як ситуація з державним бюджетом, так як основні рішення уряду, Верховної Ради України, офісу Президента приймалися конкретно враховуючи інтереси місцевих бюджетів – насамперед, переведення великих підприємств на єдиний податок (що зараховується до бюджетів громад), відміна реверсної дотації, передача коштів зі спеціального до загального фонду для того, аби була змога фінансувати нагальні потреби тощо.

Зведені бюджети всіх регіонів є профіцитними, а середній відсоток виконання дохідної частини майже не відрізняється від відсотку за аналогічний період попередніх років. Разом з тим, у регіонах чітко прослідковується зв'язок між станом виконання місцевих бюджетів і тим, чи ведуться на його території бойові дії. З кожним місяцем розрив між виконанням бюджетів у тилкових та прифронтових регіонах, ймовірно, зростатиме. І це означає, що в подальших кроках держава повинна приймати рішення щодо фінансової підтримки громадян України, які постраждали внаслідок бойових дій та у відбудові таких територій.

### РОЗДІЛ 3

## ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ



### 3.1 Проблемні аспекти формування місцевих бюджетів під час війни

Повномасштабне вторгнення, яке почалось в лютому 2022 року кардинально відобразилось на економічному стані країни. Окупація, міграція, великого масштабу руйнування та обстріли інфраструктури, зниження рівня економічної активності та скорочення виробництва, антикризові заходи держави стосовно послаблення податкового навантаження неабияк вплинули на місцеві бюджети, особливо в регіонах, в яких ведуться активні бойові дії. Зважаючи на це, дослідження проблемних аспектів формування місцевих бюджетів під час війни є наразі дуже актуальним та потребує неабиякої уваги.

Фінансова децентралізація внесла кардинальні зміни у процеси розвитку українських територій, створивши умови для розширення фіскального простору та повноважень місцевого самоврядування, досягнення фінансової автономії та стійкості місцевих бюджетів, прозорості та ефективності використання їхніх коштів орієнтуючись на потреби кожної громади, що прямо пропорційно вплинуло на підвищення й зростання рівня життя й добробуту населення областей.

Наразі місцеві фінансові органи та основні розпорядники коштів стикнулись з надважкими викликами, що пов'язані з війною. Кожна вказівка та рішення повинні бути дуже зваженими та чітко підкріпленими нормами законодавства, яке інтенсивно змінюється.

Найбільший рівень залежності від державного бюджету спостерігається у Луганській, Чернівецькій та Закарпатській областях [15, 18]. Така оцінка свідчить про те, що в даних регіонах низький рівень автономності та свободи щодо розпорядження коштами на місцях, а це насамперед знижує самостійність місцевих бюджетів. Проте, завдяки змінам у законодавстві на час воєнного стану реверсна дотація не вилучається у місцевих бюджетах тимчасово окупованих територій та на тих, де ведуться бойові дії або, прогнозується зростання залишків коштів за загальним і

спеціальними фондами. Таким чином надається можливість забезпечувати фінансування першочергових потреб на місцевому рівні у звичному темпі.

Із появою реформи місцевого самоврядування обсяг загальних доходів бюджетів на місцях підвищувався з кожним наступним роком. Ще у 2014 році він складав 185,4 млн. грн., а в 2017 зріс у три рази, перейшовши межу в 500 млн. грн [16]. Незначне зниження спостерігалось тільки у 2020 році (на 89 млн. грн. порівнявши з 2019), що пов'язано насамперед із великим розміром непередбачуваних витрат, викликаних із першою хвилею Covid-19.

Вищезазначена тенденція була повністю зламана в 2022 році. Аналізуючи помісячну динаміку доходів місцевих бюджетів за 2022 рік, помітним є зростання їх загального обсягу у січні-лютому з 41 млрд. грн. до 49 млрд. грн. Після повномасштабного вторгнення ця тенденція сповільнилась: у березні-квітні 2022 року до 4,4% порівнюючи з попередніми місяцями. Очевидно, що найбільшого спаду бюджетних доходів зазнали області ведення активних бойових дій: Херсонська (-33,3%), Луганська (-21,9%), Донецька (-19,9%), Запорізька (-15,1%) та Харківська (-11,6%) [17]. Головним проблемним аспектом зниження надходжень до бюджетів вищезазначених областей стало скорочення кількості громадян через міграцію до більш безпечних регіонів України та за кордон; зниження ділової активності великого та малого бізнесу, падіння купівельної спроможності населення.

Попри вказані аспекти та негативний відбиток війни на фінансовій і матеріальній основах місцевого самоврядування в перші місяці, вже в травні 2022 року ситуація покращилась й відновились попередні темпи нарощення раніше досягнутих обсягів загальної дохідності: з 51,0 млрд. грн. у травні до 62,8 млрд. грн. у грудні. В цілому, за 2022 рік до місцевих бюджетів надійшло 555,1 млрд. грн. загального й спеціального фондів, а це є досить непоганим результатом. Окрім цього, слід відзначити, що за 2022 рік помітно зросла частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету: з 22,6% у 2017 році до 24,4% у 2022 році [18].

У розрізі структури доходів місцевих бюджетів у 2022 році за видами надходжень найбільшу питому вагу (70,9%) склали податкові надходження – 393,5 млрд. грн., а їх четверту частину (24,7%) – офіційні трансферти (Рис. 3.1).

Якщо брати до уваги власні надходження, то з початком бойових дій 85% громад недоотримали свої бюджетні кошти, а кожна четверта громада, яка підпадала під зону вторгнення зібрала як мінімум на 50% менше доходів від довоєнних планів. Помітні недонадходження стосувались плати за землю (5,7 млрд. грн. порівнюючи з 2021 роком). У березні 2022 року потенційні втрати були на рівні 38%, за даний місяць місцеві бюджети недоотримали 1,1 млрд. грн. Приріст відбувся тільки під кінець року – на 1,4% [19].



Джерело: складено автором на основі [18]

Рис. 3.1 Структура доходів місцевих бюджетів України за видами надходжень у 2022 році, млрд. грн

Серед податкових пільг найбільший спад торкнувся акцизного податку, насамперед акциз на пальне, який в порівнянні із січнем-груднем 2021 року знизився на 70,2% (6,8 млрд. грн) у 2022 році. Це сталося через встановлення акцизу на імпорт пального на рівні 0 євро за 1000 літрів [20, 10]. Упродовж 2021-2022 років додатний приріст акцизного податку до місцевих бюджетів був лише впродовж липня-вересня завдяки акцизу з тютюнових виробів і

алкоголю. Не дивлячись на те що в жовтні ставки на пальне були частково відновлені, пов'язане з цим підвищення цін не мало ніякого впливу на рівень надходжень з податку, а лише в грудні загальні показники акцизу показали додатній приріст.

Разом із цим схожа ситуація спостерігається й зі справляннями місцевих податків і зборів. Якщо із запровадженням реформи місцеві бюджети зібрали на 122% більше даних податків, аніж до укрупнення, то впродовж 2022 року через запровадження системи додаткових пільг, викликаних війною, спостерігається їх спад на 6,2% (з 89,9 млрд. грн. у січні до 84,3 млрд. грн. у грудні). У регіонах ситуація індивідуальна: області, в яких кількість населення зросла завдяки внутрішньо переміщених особам та релокування бізнес-структур (наприклад Львівська область), можна спостерігати неабиякий приріст (в середньому на 18%), а в інших лише спад [14].

На фоні загального падіння податкової активності, приріст спостерігається у податку з доходів фізичних осіб, який становить 68,4% в структурі надходжень за січень-грудень 2022 року. Рекордним за всі часи з моменту впровадження реформи став показник грудня – 33,3 млрд. грн. на місяць, що на 8,5 млрд. грн. (34,4%) більше, в порівнянні з груднем 2021 року [21]. Це пов'язано з підвищенням заробітної плати військовослужбовцям (11,1 млрд. грн.), адже чисельність їх значно зросла й збільшила нормативу зарахування цього податку до місцевих бюджетів із 60% до 64% з початку 2022 року.

Розглядаючи помісячну динаміку надходжень податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу впродовж 2018-2022 років, помітним є рекордне підвищення цих надходжень, початок яких бере березень 2022. Натомість показник податку на доходи фізичних осіб, сплачений податковими агентами із доходів платників податку у вигляді заробітної плати, кардинально

знизився з березня 2022 року. Однак, при цьому вони не знизились до рівня 2020 року. Аналогічна ситуація спостерігається й ПДФО із доходів платника податку інших ніж заробітна плата.

Схожою є ситуація й з єдиним податком. Розмір надходжень за 2022 рік в порівнянні з 2021 роком зріс на 2% або 0,9 млрд. грн. Якщо розглядати помісячний розрахунок у періоді травня-грудня 2022 року, можна побачити тенденцію щодо значного коливання (від росту +50,3% до зниження -25,7%, і знов росту до +40%) [22]. Це спричинено внесеними правками до податкового законодавства щодо наданням права суб'єктам господарювання з великим бізнесом переходити на спрощену систему оподаткування, яка полягає в сплаті єдиного податку в розмірі 2% (до нововведення відсоток становив 5) замість податку на прибуток (18%). Разом із цим змін зазнали й терміни сплати зазначеного податку: з поквартальної (впродовж 50 днів після завершення звітної квартилу) сплати до помісячної (впродовж 30 днів після завершення звітної місяця).

В обласному розрізі сплата даного податку значно відрізняється: від 20,3% приросту в Львівській області до суттєвого зниження в Харківській, Одеській, Сумській, Миколаївській, Чернігівській, Запорізькій, Донецькій, Херсонській та Луганській областях [23]. Це спричинено веденням активних бойових дій на території цих областей, в результаті чого призвело до замороження функціонування дієвих бізнес-структур або до їх повного закриття.

Незначна частка в місцевих бюджетах віднесена неподатковим надходженням (це можуть бути доходи бюджету у вигляді власних надходжень бюджетних установ, доходів від власності та підприємницької діяльності, адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної діяльності) і станом на початок 2023 року ця частка становила 3,6% у загальній структурі всіх бюджетних надходжень. Протягом 2022 року їх обсяг склав 14,2 млрд. грн., що на 3,8 млрд грн (21,1%) менше в порівнянні з попереднім роком. Зниження відбулось завдяки скороченню всіх видів

неподаткових доходів до місцевих бюджетів у 2022 році: адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності скоротилися на 10,3%, доходи від власності та підприємницької діяльності – на 12,5% та інші неподаткові надходження – на 41,6%.

Щодо регіонів, то впродовж 2022 року їхній обсяг не скоротився тільки в декількох з них, серед яких Вінницька (+4), Закарпатська (+34%), Івано-Франківська (+8%), Кіровоградська (+13%), Одеська (+28%), Сумська (+14%), Хмельницька (+19%) та Чернівецька (+28%). У той же час до місцевих бюджетів, наприклад, Луганської області за розглянутий період надійшло тільки 7 млн грн неподаткових надходжень, що на 81% менше в порівнянні з таким самим періодом 2021 року. Місцеві бюджети Донецької, Херсонської та Харківської областей теж піддалися значним втратам цього виду надходжень.

Таким чином, розглянувши проблемні аспекти формування місцевих бюджетів в умовах війни слід зазначити, що, не зважаючи на те, що початок повномасштабного вторгнення підірвав фінансову й матеріальну сферу місцевого самоврядування особливо на самому початку війни, в цілому громади доводять, що в силі гідно протистояти будь-яким викликам і загрозам. Наповнення місцевих бюджетів показує позитивну тенденцію протягом року. Дохідна частина виконання менше, ніж на 60% від запланованого обсягу спостерігається лише в тих областях, де ведуться (велися) активні бойові дії, та які частково або повністю знаходяться під окупацією ворога. У всіх інших - середні показники виконання дохідної частини місцевих бюджетів знаходяться на рівні 2021 року.

Крім цього, задля забезпечення стабільних економічних умов функціонування бізнес-структур, було внесено певні зміни до податкового законодавства та запроваджено податкові пільги, до яких, в першу чергу, повинні були пристосовуватись й органи місцевого самоврядування, оскільки це прямо пропорційно вплинуло на справляння податків до їх бюджетів. Надходження до місцевих бюджетів в громадах, що не постраждали від

військової агресії Росії, дозволили наповнювати єдиний казначейський рахунок в умовах війни і навіть з урахуванням змін громади зуміли протримати свої бюджети на плаву (стале надходження ПДФО та єдиного податку) на рівні минулого року, а подекуди навіть відновити їх зростання. На це є декілька неоднозначних причин: по-перше, початкове заниження очікувань щодо обсягу доходів напередодні планування бюджетного року та їх коригування з урахуванням кожного наступного звітнього місяця (у громадах, де план доходів не виконувався, у квітні його знизили, що власне й дозволило показати перевиконання плану); по-друге, поява додаткових надходжень до місцевих бюджетів за рахунок нових платників, що перейшли на спрощену систему оподаткування (до 215 тис. підприємств та підприємців станом на 20 травня 2022 року); по-третє, справляння окремими (патріотично налаштованими) платниками податків наперед, навіть тих, хто був звільнений від їх сплати законодавством у зв'язку з війною); по-четверте, зростання обсягу сплаченого ПДФО за рахунок збільшення заробітних плат та грошового забезпечення під час воєнного стану окремим категоріям осіб (військовослужбовцям, працівникам поліції тощо).

### 3.2 Пропозиції щодо удосконалення видаткової частини зведеного бюджету України

Для того, щоб ефективно управляти видатковою частиною зведеного бюджету України, має бути оптимальний розподіл бюджетних коштів. Під оптимальним мається на увазі такий розподіл коштів, при якому обмеженість ресурсів дозволить досягати максимального соціально-економічного розвитку країни й добробуту суспільства при умовах мінімального залучення коштів.

Науковець М. В. Ливдар дуже справедливо підкреслює в своїй праці, що особливості структури видатків бюджету визначаються соціально-

економічним устроєм країни, рівнем економічного розвитку, встановленими відносинами власності й навіть специфікою історичного шляху країни, ментальністю населення. Через це, удосконалення та пошук оптимальних обсягів бюджетних видатків слід проводити індивідуально для кожної країни, при цьому беручи до уваги історичні, національні, соціально-економічні та інші аспекти, які стосуються їх розвитку [24, 444].

Для того, аби в Україні відбувався ефективний розподіл бюджетних коштів, слід враховувати наступні подальші напрями: пропозиції розподілу коштів між місцевими й державним бюджетами, розподіл коштів за функціональною структурою видатків і напрямками використання ресурсів усередині кожної з функцій.

Структура видаткової частини за функціональним призначенням демонструє загальні цілі державного управління. Якщо говорити про Україну, то до початку повномасштабного вторгнення, як і в великій кількості інших країн, першочерговими були видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, освіту, економічну діяльність, охорону здоров'я та загальнодержавні функції. Задля їхнього фінансування держава виділяла понад 80% коштів Зведеного бюджету України. Видатки на охорону навколишнього природного середовища, а також на фізичний та духовний розвиток складають найменшу частку в загальному обсязі видатків зведеного бюджету України.

Основними завданнями бюджетної політики в майбутньому повинно бути посилення соціальної спрямованості видатків бюджету. Для того, щоб реалізувати такі програми, потрібно виділяти не менше 50% видатків зведеного бюджету. Варто збільшити частку та покращити структуру використання фінансових ресурсів на розвиток освіти, охорони здоров'я, науки й культури [25].

Якщо розглядати кожну країну індивідуально, то структура бюджету формується неоднаково та має особливості, що визначаються економічним потенціалом держави, масштабністю завдань, які поставлені перед країною



на певному періоді розвитку, її роллю в економіці та переліком інших аспектів.

Враховуючи досвід інших країн із розвинутою економікою, можна надати наступні пропозиції й практичні заходи щодо удосконалення видаткової частини зведеного бюджету України:

1. Раціональний їх розподіл за статтями повинен відбуватись з мінімальними втратами в контексті гарантій якості та рівня суспільних благ і послуг за наступними принципами: узгодженість нормативно-правового забезпечення; цільове спрямування враховуючи при цьому реальні потреби; прозорість. Реалізація ефективної системи планування та аналізу виконання держбюджету за підсумками потребує оптимізації системи основних показників результативності, насамперед покращення показників надання послуг, та має здійснюватися не виходячи за межі системи державного планування й прогнозування [26].

2. Примноження частки капітальних видатків, розширення кредитування національних проектів, примноження результативності державних капітальних вкладень та їх концентрація завдяки підтримці інновацій технологічного характеру з метою модернізувати вітчизняне виробництво. Інвестиція у великі структурні проекти дозволить забезпечити функціонування необхідних економічних секторів, дасть можливість підвищити кількість робочих місць і матиме позитивний відбиток на формуванні дохідної частини, а в результаті й на виконанні державою соціальних зобов'язань.

3. Стабілізація видаткової частини на утримання органів влади й управління, судів і прокуратури, а разом із цим упорядкування структури даних органів. Така пропозиція є досить важливою й складною, так як у видатків на загальнодержавні функції є тенденція зростання, що теж має вплив на структуру видатків із державного бюджету. Вона може втілитись наступним шляхом: скорочення кількості державних органів та чисельності їх працівників; аналіз функцій органів влади з метою уникнути їх

повторення; жорсткої економії коштів на утримання апарату державного управління [27].

4. Збільшення видатків державним підприємствам з метою підтримати їхній розвиток й сприяти стабілізації. Першочерговому фінансуванню повинні підлягати сільське господарство, паливно-енергетичний комплекс і обробна промисловість.

5. Удосконалення системи надання й застосування державних гарантій (з метою втілення конкретно інноваційних та інвестиційних проектів, які б були націлені на розвиток пріоритетних напрямів національної економіки і розширення її експортного потенціалу), а також механізмів погашення й обслуговування кредитів, виділених під гарантії держави.

6. Раціональний розподіл видатків на соціальну сферу (аналіз пільг, спеціальних пенсій, рівня заробітної плати та прожиткового мінімуму, примноження платних послуг) [28]; оптимізація видатків бюджету без скорочення пільг завдяки послідовному втіленню госпрозрахункових форм фінансування установ, безпосередньо самофінансування; намагання уникнути явища дефіциту Пенсійного фонду України за рахунок проведення реформи, яка б спрямовувалась на оптимізацію виплат солідарної системи та розвиток накопичувальної системи державного пенсійного страхування.

7. Продовження реформи в сфері здійснення державних закупівель. Дана пропозиція має бути максимально прозорою та брати до уваги загальні принципи конкуренції. Повинна бути ліквідована корупційна складова.

8. Майбутнє вдосконалення мереж виконавців бюджетних програм та кількості цих програм із конкретним визначенням доцільності впровадження (у деяких країнах з розвинутою економікою на одного головного розпорядника коштів припадає 5-6 бюджетних програм); формування програм потрібно проводити враховуючи наступні аспекти [29]:

- функції та завдання, покладені відповідно до законодавства на розпорядника;

- необхідність комплексного фінансування галузі;

- чіткість поставленої мети, завдань, напрямів використання коштів та кінцевих показників.

9. Забезпечення зв'язку між кількістю видатків і безпосередньо кінцевими результатами виконання програми (використання програмно-цільового методу при умовах розширення горизонту бюджетного планування, яке передбачає надання можливості головним розпорядникам переносити невикористані в поточному році асигнування загального фонду на майбутні роки) [30].

10. Покращення практичного розрахунку видатків бюджету та підвищення обґрунтованості рішень щодо державних витрат, втілення системи відповідальності за необґрунтоване прогнозування видатків.

11. Обмеження дисбалансу бюджетної системи завдяки забезпеченню обсягами видаткових повноважень місцевих бюджетів необхідними дохідними повноваженнями. Така пропозиція при втіленні буде фактором послаблення тиску на бюджет.

12. Застосування механізму секвестру видатків, при умові що виконаний бюджет перевищить граничний розмір прогнозованого показника бюджетного дефіциту.

13. Опір на досвід країни США [31] стосовно поділу видатків на дві групи: обов'язкові (які затверджені законами) й дискреційні (які вводяться спеціальними нормативними актами щодо асигнувань). Окремими залишаються видатки, які переплітаються насамперед з бюджетним відшкодуванням і сплатою відсотків за державним боргом. Дискреційні видатки поділяються на три категорії: оборона, міжнародна діяльність, внутрішні видатки. Для цих видатків установлюються показники верхньої межі, які коректуються опираючись на інфляцію. Будь-яке підвищення фінансування однієї з дискреційних програм повинно покритись зменшенням фінансування іншої програми з вищезазначеної групи.

14. Організація адекватних умов з метою збалансувати доходи й видатки держустанов методом упорядкування цін і тарифів на енергоносії

враховуючи при цьому стан платоспроможності споживачів, енергопостачальних підприємств та ситуації на ринку.

15. Створення дієвого механізму контролю за використанням бюджетних ресурсів; запровадження посиленої відповідальності державних органів й окремих посадових осіб за кінцевий результат [32].

16. Підвищення рівня прозорості в керуванні фінансами та результативного їх розподілу й використання; створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» для того щоб забезпечити інформаційну доступність про фінанси для суспільних потреб із наданням відкритого звіту про всі кошти, які використовувались одержувачами бюджетних коштів на їх офіційних сайтах. Доступ в режимі реального часу до всіх транзакцій на рахунках Державної казначейської служби України [33].

Відсутність ефективного використання бюджетних коштів є загальнодержавною проблемою. Кількість виявлених фактів та масштаби негативних наслідків витрат вимагають невідкладного втручання державних органів влади задля вирішення цих проблем. При забезпеченні раціонального використання бюджетних коштів, буде зростати стабільність у фінансовій системі України, а разом із цим буде позитивний вплив на кількісні та якісні показники економічного життя [34].

Це трудомісткий процес, що триватиме не один рік. Перелічені пропозиції й рекомендації сприятимуть удосконаленню видатків державного бюджету, розробленню й запровадженню виваженої фіскальної політики, в якій буде враховано досвід провідних країн світу. У результаті це дасть можливість сформувавши в бюджеті пріоритетні статті видатків держави.

## ВИСНОВКИ

Проведене у роботі дослідження дозволило зробити такі висновки та узагальнення.

При дослідженні теоретичних аспектів формування бюджетної системи в Україні було встановлено, що наразі варто приділити найбільшу увагу на наповненні місцевих бюджетів, завдяки ефективному функціонуванню місцевої влади, що отримала додаткові повноваження в результаті проведення реформи децентралізації. Тому що надходження до Державного бюджету України на сьогоднішній день, враховуючи умови війни, базується на міжнародній фінансовій допомозі, й обсяги державного боргу мають тенденцію до зростання. Слід забезпечити ефективний розподіл бюджетних коштів [36]. А поліпшення бізнес-клімату в країні завдяки гарантуванню справедливості, рівності, передбачуваності та прозорості податкової політики і чесної конкуренції дозволить оптимізувати вітчизняне підприємництво. Крім вищезазначених аспектів, невідкладним завданням постає захист інвестицій та прав власності, незмінність нормативно-правового середовища для потенційних інвесторів з країн, які підтримують суверенітет України. Оптимізація інвестиційної діяльності й активізація щодо стимулювання підприємництва дасть змогу додатково наповнювати бюджети різних рівнів [37].

Оцінка ефективності бюджетної системи України під час війни дозволила зробити узагальнення щодо тенденцій формування основних показників продуктивності та ефективності бюджетної системи. Зокрема, було зроблено висновок про те, що повномасштабне вторгнення на території України призвело до потужних наслідків у всіх сферах життя й негативно відобразилось на основному плані доходів та витрат держави. З метою організації стабільної діяльності економічного сектору держави та захисту

населення, Україна здійснила чимало заходів у сфері наповнення бюджету та розподілу грошових коштів. Пріоритетом стали витрати на оборону та соціальне забезпечення [35]. Під тиском цих витрат зазнали змін і підходи стосовно наповнення бюджету, ключовими стали податкові надходження та допомога зовнішніх партнерів.

Ефективним шляхом на Урядовому рівні може бути задіяння реверсної дотації (для тих областей, які у 2023 році отримали «реверс»). Цей крок дозволить органам місцевого самоврядування розпоряджатися коштами упродовж планового року. При цій умові доцільним буде запровадження цільового використання таких коштів, що повинно стати однотипним для всіх утримувачів дотації. Доречним видається такий першочерговий напрям використання «реверсу» як направлення цих коштів на відбудову енергетичної інфраструктури територіальних громад, або ж можливість здійснення депозиту, за умов що на території юрисдикції відповідних ОМС таких об'єктів немає [38].

Також під час дослідження було встановлено, що в умовах війни зазнало змін бюджетне законодавство й відповідно методи і способи управління фінансовими ресурсами, як державного, так і місцевих бюджетів. Законодавець спростив процедуру та розширив повноваження уряду та органів місцевого самоврядування щодо управління та використання, як коштів державного, так і місцевих бюджетів [39]. З початком російського вторгнення, доходи бюджету суттєво знизилися через припинення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Зріс дефіцит бюджету, а також виникли проблеми з обслуговуванням державного боргу. Загалом змінилися умови формування і виконання державного та місцевих бюджетів.

Дослідженням встановлено, що найбільшу частку бюджетних надходжень у 2022 році склали міжнародні гранти (дарунки) від країн-партнерів та міжнародних інституцій [40]. Аналіз розподілу видатків свідчить, що кошти місцевих бюджетів спрямовані на фінансування

дошкільної та загальної середньої освіти, як за рахунок власних коштів, так і освітньої субвенції з державного бюджету.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юрій С. І. Бюджетна система України. Київ: НІОС, 2000. 217 с.
2. Чугунов І. Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку : *Фінанси, грошовий обіг і кредит*. Київ: НАН України, 2003. 40 с.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення 22.03.2024)
4. Юрій С. І., Стоян В. І. Казначейська система. Тернопіль, 2002. 394 с.
5. Крикун Т. І. Інституційні засади розвитку системи управління видатками бюджету : *Економічні науки*. Дніпро, 2012. 126 с.
6. Шульга Л. О. Систематизація та оцінка етапів розвитку бюджетної системи України : *Фінансовий механізм державного управління економікою України*. Донецьк, 2013. 62 с.
7. Полозенко Д. В. Бюджет 2018 – новий етап соціального розвитку : *Фінанси України*. Київ, 2018. 31 с.
8. Шевчук І. Л., Черепанова В. О. Бюджетна система : навчальний посібник. Харків, 2015. 283 с.
9. Все про фінанси / Мінфін : офіційний сайт. URL: <https://minfin.com.ua/ru/>
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 26.03.2024)
11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 28.03.2024)
12. Державний веб-портал бюджету для громадян : офіційний сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

13. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. Децентралізація : офіційний сайт. URL: <https://decentralization.ua/news/16105/>
14. Мулеса Е. В. Реалізація фінансової децентралізації : *Виклики та досягнення громад*. Тернопіль, 2020. 59 с.
15. Західна О. Р. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану : *Молодий вчений*. Київ, 2022. 91 с.
16. Піхоцька О. М. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану : *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Львів, 2022. 32 с.
17. Ломачинська І. А. Децентралізація місцевих бюджетів в Україні: виклики в період війни : Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». Київ, 2022. 31 с.
18. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 №2142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення 25.03.2024)
19. Decentralization and Communities Amalgamations: Increasing the Urban and Rural Divide? Ukrainian ATCs during RF full-scale invasion. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Final-Report-II-part-KAS.pdf>
20. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 №5. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
21. Буряченко А. Є. Функціональна децентралізація та вдосконалення системи бюджетних відносин : *Фінанси України*. Київ, 2022. 29 с.
22. Кириленко О. П. Досягнення стратегічних орієнтирів удосконалення міжбюджетних відносин в Україні : *Фінанси України*. Київ, 2021. 28 с.
23. Кудряшов В. П. Механізми фінансування державного бюджету в умовах подолання фіскальних дисбалансів : *Економіка України*. Київ, 2016. 20 с.



24. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : *Наукова думка*. Львів, 2022. 432 с.
25. Опарін В. М. Модернізація фінансової інфраструктури як основа забезпечення стабільності національної економіки : *Ефективна економіка*. Київ, 2019. 25 с.
26. Федосов В. І. Бюджетний дефіцит у контексті західної фінансової теорії і практики : *Фінансові ризики*. 2022. 32 с.
27. Зайчикова В. О. Фінансові інструменти політики стабілізації державних фінансів в зарубіжних країнах. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. 41 с.
28. Ливдар М. В. Програмно-цільовий метод складання бюджету : *Галицький економічний вісник*. Тернопіль, 2019. 114 с.
29. Набока Т. С. Оптимізація структури видаткової частини бюджету : *Економіка України*. Київ, 2020. 62 с.
30. Нечаюк І. Б. Шляхи оптимізації державного бюджету з урахуванням поточного боргового навантаження : *Інноваційна економіка*. Харків, 2021. 297 с.
31. Кохан І. В. бюджетне фінансування соціально-економічного розвитку регіону : автореферат. Львів, 2021. 20 с.
32. Радіонов Ю. Д. Формування видатків бюджету : монографія. Київ : КНТЕУ, 2019. 616 с.
33. Кузнєцова А. Я., Каспрук Ю. В. Економічний розвиток регіону та роль місцевих бюджетів у його забезпеченні : монографія. Київ : УБС НБУ, 2021. 174 с.
34. Савчук Н. В. Бюджетні пріоритети України у контексті суспільного вибору : монографія. Київ : КНЕУ, 2021. 325 с.
35. Дуліба Є. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. Одеса, 2022. 174 с.

36. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану : *Економіка України*. 2023. 43 с.
37. Марченко С. А. Підтримка міжнародних партнерів пришвидшує перемогу України. Київ, 2023. 39 с.
38. Лютий І., Рожко О. Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. Черкаси, 2023. 42 с.
39. Павлючук Т. С. Місцевий бюджет: його сутність та територіальний брендинг як інструмент місцевого розвитку : *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку*. Острог, 2021. 118 с.
40. Сукач О. І. Реалії виконання місцевих бюджетів в Україні : *Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу*. Луцьк, 2022. 105 с.